

ŞANLIURFA'DA HOYRAT VE MANİ OKUMA GELENEĞİ VE ÇAĞDAŞ HOYRAT VE MANİLER

Abuzer AKBIYIK

MANİ NEDİR

Mani, anonim halk edebiyatı ürünlerindedir, halkımızın rahatlıkla söylediği; manalı, tabiat, sevdâ, her türlü hayat hadiseleri arasında gurbet, kıskançlık, hasret, kırgınlık, tabiat v.b. konuları işler.

Mani, yoğun bir anlatıma zengin bir anlam yükletmiş bir şiir türüdür. Duygu ile düşüncenin yoğunlaşmış anlatımıdır ve Türk halk edebiyatının en eski bir nazım şeklidir. Türk nazım şeklinin esası olan dörtlükler bugünkü mani dörtlüklerinin aynılardır. Mani; Arapça mana diye bilinen son harfi olan (a) Acem şivesiyle şeklinde telaffuz edildiğinden mani şeklinde söylenmiş ve bugünkü dilimize yerleşmiştir.

Mani sözcüğünün mana veya kuvvetli bir ifade veyahut hikmet karşılığında kullanılması eski Türk şairleri arasında öteden beri vardır.

Mani'ye Ege'de "Mana", Şanlıurfa'da "Meani", İstanbul ağzında "Mani", Azerbaycan'da "Mahni", Kerkük'te "Me'ni" denir.

Maniler, müşterek olan milli hisleri ifade eder. Milletlerin müşterek malıdır. Müşterek olan duyguları ifade ettikleri için her zaman aşk, güzellik, elem gibi konuları kapsarlar. Niyet manileri, araştırma manileri, Ramazan manileri, iş manileri, satıcı manileri gibi çeşitleri de vardır.

Maniyi öbür şiir biçimlerinden ayıran başlıca nitelik kafiye düzenidir.

HOYRAT NEDİR

Hoyrat da mani gibi bir duygu ve düşünceyi özlü yönleriyle dile getiren 7 heceli, 4 veya daha çok mısralı mani karakterli halk şiiri ve müziğinin bir türüdür. Hoyratlar ezgi karakterleriyle manilerden ayrılır. Hoyrat sözünün (kuryat) (korya-t) veya (hoyradı) (koyrat) tabirlerinden geldiği ileri sürülmektedir.

Mısra sayısı ile kafiye düzeni az çok değişiklik gösteren cinaslı maniler, genellikle ses tekerleme, mana ve cinas özelliği gösteren bir kelime grubu halindeki eksik mısrayla başlar.

Bu biçimdeki manilere Urfa ve Kerkük'te "Hoyrat" adı verilmektedir.

ŞANLIURFA'DA HOYRAT VE MANİ KONULARI

Hoyrat ve Mani Şanlıurfa'da yediden yetmişe halkımızın rahatlıkla söylediği, tabiat ve sevdâ konuları yanında milli hisleri dile getiren, çoğu zaman müşterek olan duyguları ifade eden bir şiir türüdür.

Hoyrat mana bakımından Maniden daha kuvvetlidir ve erkek ağzına daha çok yakışır. "Bilhassa gün batarken çöken garipliği hoyrat kadar belki hiçbir makam ifade edemez" diyen Mithat Atakur hoyratı çok güzel anlatmıştır.

Sinesi dert dolu, ömrü çile yığını, hayatı acı ve kederle yoğrulmuş Urfa'nın kendinden hoyratla bahsetmesi ise daha bir bambaşkadır.

Şanlıurfa'da erkeklerin dik ve tiz sesleriyle okuma şekline "Hoyrat", ka-

dınların daha pes sesle okuduklarına ise "Mani" denir Şanlıurfa ile ilgili iki anonim mani örneği;

*Urfalıyam ağam ben
Her derde ortağam ben
Yarime selam edin
Ölmemişem sağam ben*

*Urfalıyam ben özüm
Kulak ver dinle sözüm
Urfa biz siye kurban
Evvel başta ben özüm*

ŞANLIURFA'DA HOYRAT OKUMA GELENEGİ

Şanlıurfa'da şöyle denir "Hoyrat okumak her yigidin karı degildir." Hakikaten de her ses sanatçısı hoyrat okuyamaz. Hoyrat okuyan kişinin sesi çok dik ve ses aralığı geniş olmalıdır ve Şanlıurfa makam gelenegini içinde hangi makamda hangi tür hoyratın okunacağını bilmelidir.

Bu gelenegi bilen ve Şanlıurfa'da çok iyi hoyrat okuyanlardan Mukim Tahir, Kel Hamza, Hacı Nuri Hafız, Karaköprülü İsmail, Cuan Mahe, Tenekeci Mahmut, Kazancı Bedih, Ahmet Hafız, Halil Hafız, Hamit Hafız, Mahmut Coşkunses, İbrahim Tatlıses, Seyfettin Sucu, Mehmet Özbek, Demir İzzet, Hüsnü Kırmızı, Mehmet Delioglu, Mustafa Savaş, Bedirhan Kırmızı, Mustafa Şahin, Bekçi Bakır, Ahmet Cankat, İzzet Çullu, Melik Mahe, Keçeci Emin Taşkiran, Fırıncı Mahe, Halhalh ve İsmail Akagün gibi isimleri sayabiliriz. Bu isimlerin yanında hoyratı çok güzel şekilde okuyan yüzlerce isim vardır.

Şanlıurfa'da hoyratlar esas olarak müzik meclislerinde sesi müsait olanlar tarafından okunur. Hoyrat okuyana "Hoyratçı" denir. Hoyrat okurken Hoyratçı elini bir kulagının üstüne koyarak Hoyratı okur. Tenekeci Mahmut hocamız, Elini kulagina koyarak okumasınınin sebebini, hoyratı okuyan kişinin

kendi sesini daha iyi duyabilmesi için yaptığını söylemişti.

Hoyratçı, Türkülerin veya Çiftelerin (ilahilerin) arasında yeri geldiğinde okunan makama uygun hoyrat okunur. Müzik meclislerinin dışında, tasavvuf meclislerinde de hoyrat okunur.

Bunun dışında iş sahipleri işlerini yaparken de hoyrat okumaktadırlar. Mesela, Bahçeci bahçesinde çalışırken elini kulagina atar bir "Bahçacı Hoyrat" söyler, Daşçı daşını kesmiş sehre dönerken hem yürür hem de içli sesiyle dağları çınlatarak "Kalata" hoyratını söyler, yine culhacı, soluklandığında elini kulagina atıp dertli bir hoyrat okuyarak hem içini döker hem de dinlenir.

Şanlıurfa'da, Düz Urfa Hoyratı, Tecnic, İsfihan, Mesnevi, Kalata, Garip, Hüseyni, İbrahimi, Beşiri, Aşırtmalı, Acem, Kesik, Kesik kerem, Havar Kardeş, Yayla, Kılıçlı, Muhayyer, Dağ, Bahçacı, Daşçı, Mahmudiye, Elezber, Çargah, Nevruz gibi hoyrat çeşitleri okunur.

ŞANLIURFA'DA MANİ OKUMA GELENEGİ

Şanlıurfa'da Maniler kadınlar tarafından okunur. Kadınlar beşikteki çocuklarını uyutmak için ninniler yanında maniler de söylerler. Yine acıklı ölümlerde yapılan "Şivan törenleri"nde kadınlar ağlayarak maniler okurlar. Kadınlar kendi aralarında gezdikleri sıra ve kır gezintilerinde genç kızlar Mani bilen yaşlı kadının etrafında toplanırlar ve Manici, kızlara "İgne tut" der, içlerinden biri için mani okur. Kendisi için mani okunan kız, o maniyi kendine göre yorumlar. Yine kına gecelerinde sıkça mani okunur.

ŞANLIURFA'DA ÇAGDAŞ HOYRAT VE MANİLER

Hoyrat ve maniler belirli sevgi, ayrılık, yoksulluk veya belli bir olay üzerine bu konuda meziyeti olanlar tarafından

yazılı veya o an irticalen söylenir. Bunlar dilden dile söylenerek geçmiş tarihlerden günümüze kadar gelir. Bunların yazarı veya irticalen söyleyenleri belli değildir. Halkın ortak malıdır. Anonimdir.

Günümüzde herşey yazı olarak kayda alınmaktadır. Hoyrat ve mani tarzında yazanlarda bunları kendi adlarına yazıya geçirmekte bazı yerlerde de kendi adlarına yayınlamaktadırlar. Dolayısıyla günümüz şairlerinin yazdığı veya irticalen söylediği mani ve hoyratların sahipleri bellidir. Diğer bir ifadeyle Anonim değildirleri. Bu hoyrat ve maniler, hoyrat ve maninin kafiye ve vezin düzenine göre yazılmışlar ve bu eserler hoyratçılar tarafından sevilerek çeşitli vesilelerle müzik meclislerinde okunmaktadır.

İşte günümüz şairleri ve ozanları tarafından yazılan veya irticalen söylenen, sahibi belli hoyrat ve manilere "Çagdaş hoyrat ve maniler" demek yerinde olur kanaatindeyim.

Bunlara birkaç örnek vermek istersek:

Rahmetli Yaşar Ugur şöyle demiş,

<i>Dalda benim</i>	<i>Urfa damı</i>
<i>Gi'üm var dalda benim</i>	<i>Topraktur Urfa damı</i>
<i>Sana atılan taş</i>	<i>Beni mecnun eden</i>
<i>Her zaman dalda benim</i>	<i>Söyleyin Urfadamı</i>

Bu da Rahmetli M.Hulusu Kılçaslan'dan

<i>Kervanlar dağı geçti</i>	<i>Ok attın bana bir gün</i>
<i>Bahçeyi bağı geçti</i>	<i>Boyandım kana bir gün</i>
<i>Gel açıl gönlüm artık</i>	<i>Günler boş geldi geçti</i>
<i>Bak bahar çağı geçti</i>	<i>Gelmedin bana bir gün</i>

Mehmet Hulusi Öcal bakın neler yazmış,

<i>Dokundur</i>	<i>Aya getmiş</i>
<i>Zülûf yare dokundur</i>	<i>Eloglu aya getmiş</i>
<i>Anlamazsa derdini</i>	<i>Teknik arş-ı alada</i>
<i>Sinesine dokun dur</i>	<i>Ne yazık haya getmiş</i>

Abdullah Balak'da şöyle yazmış,

<i>Yarımın adı yaşar</i>	<i>Urfanın altı bağlar</i>
<i>Göremezsam aklım şaşar</i>	<i>Baglarda bi kız aklar</i>
<i>Dün gece neredeydin</i>	<i>Dedim niye aglısan</i>
<i>Aşkın kalbimde yaşar</i>	<i>Dedi çözülmüş bağlar</i>

Mustafa Erbülbül de şöyle diyor,

<i>Ele Yak</i>	<i>Uyandır</i>
<i>Al kınayı ele yak</i>	<i>El sözüne uyandır</i>
<i>Gece seni bekliyem</i>	<i>Yarım şirin uykuda</i>
<i>Çekilince el ayak</i>	<i>Öp sev okşa uyandır</i>

Dede Dündar'a kulak verelim,

<i>Odamda</i>	<i>Yara var</i>
<i>Tarif yanar odamda</i>	<i>Göz göz olmuş yara var</i>
<i>Çıktım dam lağlamağa</i>	<i>Üzüne hasret kaldım</i>
<i>Yari gördüm o damda</i>	<i>Mektubum get yar'a var</i>

İbrahim Tezölmez bakalım ne diyor,

<i>Yara var</i>	<i>Her güzel dağlar beni</i>
<i>Yara ulaş yara var</i>	<i>Hastaysam sağlar beni</i>
<i>Benim göz göz gönlümde</i>	<i>Ne kadar uzak olsa</i>
<i>Her güzelden yara var</i>	<i>Kendine bağlar beni</i>

Bunlarda Mehmet Oymak 'dan

<i>Al çağı</i>	<i>Al çağı</i>
<i>Elin çekme al çağı</i>	<i>Korku çağı al çağı</i>
<i>Huzur çağdan sürüldü</i>	<i>Çağına boyun eğen</i>
<i>Şimdi korku Alçağı</i>	<i>Alçağın da alçağı</i>

Bu da Şükrü Algın'dan,¹

Sözü dilde tartarlar	Sözü sözle tartarlar
Dil alıp dil satarlar	Söz alıp söz satarlar
Sözün özü dildedir	Sözün özü güldedir
Ya alıp ya satarlar	Ya alıp ya satarlar

Halil Binbaşoğlu'da şöyle yazmış,

Güldür beni	Ne sağlar
Aglatma güldür beni	Ne ölümler ne sağlar
Bunca yıldır hastayam	Verdim bedenim yere
Gel bize güldür beni	Bıraktığın ne sağlar

Sabri Kürkçüoğlu'na bakalım, o da söyle diyor,

Dağıdır	Gözzelden
Urfa Tek Tek dağıdır	Doymak olmaz gözzelden
Felek çarkın kırılınsın	Gözell için ağlarsay
Vurur tek tek dağıdır	Üste gider göz elden

Halil Asaf Döner de şöyle yazmış,

Eyvana kilim seri	Takkada görinisen
Kız siye kim gül veri	Kokular sürinisen
Niye ben öldümmü ki	İpek çarşaf içinde
Babay seni everi	Ne gözzel görinisen

Bu da Ahmet Gözühoş'dan

Kula ben	Yar dayandı
Kul olmuşam kula ben	Sineme yar dayandı
Sen benden el çekeli	Tutuştuk bi ataşa
Degmiyem bi pula ben	Ben yandım yar da yandı

Osman Güzelgöz almış kalemi eline bakın neler yazmış,

Karakoyun	Yararsan
Çiledir Karakoyun	Yar bagrımı yararsan
Aşığın bagrı yanı	Göyül verdim gelmedin
Aparın kara koyun	Sen ne eme yararsan

Rahmetli Mustafa Dişliye kulak verelim,

Ağası var	Aglamaktan
Begi var Ağası var	Kör oldum ağlamaktan
Ellere Kazan verdi	Tüccarda bez kalmadı
Bizde Yağ tavası var	Yaramı bağlamaktan

Bu da Fuat Kürkçüoğlu'ndan,

Daş gelir başa değer	Karafitem biberem
Oynatma kaşa değer	Misafirem giderem
Vefalı bir yar olsa	Yihma kaşın kabacı
Yüzbin kardaşa değer	Vallah senden küserem

Herkesi sırasını savdı, son olarak birde Abuzer Akbıyık dinleyiniz.

O yaydı	Dağlar beni
Kaşlar keman o yaydı	Ayırıldı dağlar beni
Bir göz göreydim yeter	Ayrılık ne zor imiş
Koy kelbımı o yaydı	Yandırır dağlar beni

KAYNAKLAR

- Akbıyık Abuzer Kürkçüoğlu Sabri, Şanlıurfa Hoyrat ve Manileri, Şanlıurfa, 1991, Evren Ofset.
- Algın Şükrü, Bir Damla Söz, Şanlıurfa, 1996, Şurkav Yayınları
- Atakurt Mithat, Urfa Folklorundan bir demet, Ankara, 1951 Erkek Sanat Entitüsü Matbaacılık Bölümü
- Dişli Mustafa, Dumanlı Dağlar, Urfa, 1984, Özlem Kitapevi
- Ergin Emin, Urfadan derlenmiş hoyrat ve 1981, Bizim Karakoyun Matbaası.
- Ergin Emin, Urfa Ağzı Sözlüğü, 1982, Bizim Karakoyun Matbaası.
- Elçin Şükrü, Halk Edebiyatına giriş, Ankara, 1961, Kültür Bakanlığı Yayınları
- Oymak M. Adil, Adsız Kitap, 1981, Harran Yayınları
- Uğur M. Yaşar, Şebnem, Şanlıurfa, 1985, Özlem Kitapevi